

УДК 37.015.31:316.42:159.942
DOI: 10.15587/2519-4984.2024.299183

ЗМІЩЕННЯ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

О. Б. Елькін, О. І. Рассказова, В. О. Гринько, О. А. Марущенко

The paper explores the significance of advancements in social-emotional learning (SEL), underscoring SEL's pivotal role in modern education through enhancing personal development, resilience, and socio-emotional competence. In Ukraine, the growing interest in SEL, spurred by societal challenges and individual needs, is evident.

The authors provide an overview of current SEL research, tracing its origins, exploring its theoretical foundations, and highlighting its key role in modern education. They call for interdisciplinary research collaboration to enrich SEL understanding and develop effective programs that foster socio-emotional skills among children and adults, addressing needs at both national and community levels within the educational sphere.

The paper also highlights the work of the SEL Laboratory at the EdCamp Ukraine NGO, which stands out as a hub for scientific exploration, fruitful collaboration, and the use of effective SEL methodologies. It details several key areas of SEL research that the laboratory is focusing on, including customizing SEL frameworks to fit the Ukrainian educational context, refining existing SEL evaluation tools, investigating SEL's cultural nuances within Ukraine, challenges, encountered in implementing SEL programs and the impact of SEL on teaching methodologies. Furthermore, the laboratory engages in international collaboration, contributing to global projects and creating programs, aimed at advancing SEL practices.

The paper contributes to the ongoing dialogue on SEL and stimulates further research in the area. The findings will aid researchers studying social-emotional learning, educators aiming to implement SEL programs in their practice, and policymakers, committed to enhancing modern education. It concludes with a roadmap for the laboratory's future research, the outcomes of which will be reflected in future publications

Keywords: social-emotional learning, SEL Laboratory, current research trends, Ukraine and the world

How to cite:

Elkin, O., Rasskazova, O., Hrynko, V., Marushchenko, O. (2024). reinforcing Education through social-emotional learning: key research trends in Ukraine and worldwide. ScienceRise: Pedagogical Education, 1 (58), 79–86. doi: <http://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.299183>

© The Author(s) 2024

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license

1. Вступ

У сучасному освітньому контексті соціально-емоційне навчання здобуває дедалі більшого визнання як ключовий елемент розвитку особистості та формування її стійкості й емоційно-етичної компетентності. В Україні та світі спостерігається зростання інтересу до вивчення цього напрямку в освіті, що зумовлено викликами сучасного суспільства та потребами особистості. Усвідомлення важливості розвитку соціальних та емоційних навичок зростає, особливо в контексті стрімкої трансформації суспільства, глобалізації, технологічного розвитку та дедалі більшої орієнтованості сучасних освітніх систем на індивідуальні потреби конкретних учениць і учнів. Соціально-емоційне навчання сьогодні розглядається як важливий складник освіти, синергетичний з академічним навчанням, що сприяє навчальним досягненням, освоєнню творчих завдань, ментальному здоров'ю, соціальній залученості та благополуччю учнівства

загалом; як ефективний інструмент для подолання викликів, які постають перед учасницями й учасниками освітнього процесу і насамперед зумовлені кризами, які спостерігаються глобально та в Україні.

Справді, сьогодні дедалі більше уваги у світі приділяють формуванню в людини соціально-емоційних навичок, які ще називають навичками для життя, гнучкими або м'якими навичками. Останнім часом на тлі нових суспільних викликів у багатьох країнах світу, і в Україні зокрема, набуває особливої актуальності впровадження програм соціально-емоційного навчання у систему освіти на зразок програми соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН). Цю програму Д. Гоулман схарактеризував як СЕН 2.0, акцентуючи увагу на необхідності розвитку в учнівства співпереживання та турботи, етичної залученості, уваги, стійкості й усвідомлення принципів травмотчливого підходу, особистої практики, системного мислення з фокусом на ривних можливостях та умовах [1].

У світлі тих випробувань, які переживає сьогодні Україна, особливої дослідницької уваги потребують питання розвитку соціально-емоційних навичок, які сприяють життєстійкості та подоланню токсичного стресу, співпереживанню до себе, оптимізму. Протягом багатьох років команда ГО «ЕдКемп Україна» [2] розгортає широку діяльність для успішного розвитку таких навичок у здобувачів /-чок освіти й педагогічної спільноти. Зокрема, у 2019 році за ініціативи громадської організації «ЕдКемп Україна» та за наказом Міністерства освіти і науки України було розпочато Всеукраїнський експеримент з упровадження програми СЕЕН на рівні ЗЗСО, у якому беруть участь 26 шкіл [3].

У процесі експерименту виявилось, що деякі аспекти потребують нових розробок, ґрунтованих на додаткових дослідженнях, як-от: упровадження формульованого оцінювання на уроках СЕЕН, система мережування СЕЕН у закладах освіти, адаптація та підсилення програми в часи війни та після неї.

У 2023 році ГО «ЕдКемп Україна» стала Національним дослідницьким центром міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) – першого у світі масштабного вимірювання, яке вивчає чинники, що сприяють або перешкоджають формуванню соціально-емоційних навичок учнівства віком 10 і 15 років [4]. Це глобальне дослідження проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка є авторитетом у сфері освітніх вимірювань і відома, зокрема, дослідженням PISA.

Сьогодні постала нагальна потреба розширити спектр діяльності організації і об'єднати зусилля команди ГО «ЕдКемп Україна», науковців і науковиць, педагогічної спільноти, майбутніх фахівців і фахівчинь для проведення широкого кола досліджень у галузі соціально-емоційного навчання та імплементації СЕН-підходу в підготовку здобувачів і здобувачок вищої освіти. З цією метою ГО «ЕдКемп Україна» створила окремий підрозділ — Лабораторію соціально-емоційного навчання. Це осередок для наукової творчості, плідної співпраці, методично-прикладної роботи з науковцями і науковицями з різних країн світу, підтримки і втілення нових ідей та підходів в освіту для плекання соціально-емоційних навичок та життєвої стійкості людини. Лабораторія активно займається вивченням різних аспектів соціально-емоційного навчання, а також розробкою та впровадженням програм, адаптованих до конкретних потреб освітнього процесу. Окрім того, підрозділ співпрацює з науковцями /-ицями та освітніми установами як на національному, так і на міжнародному рівні, сприяючи обміну знаннями та найкращими практиками в цій сфері. Наразі мережа об'єднує 7 закладів вищої освіти в Україні, де підтримується створення осередків дослідницької уваги до СЕН-проблематики. Науковий внесок Лабораторії СЕН визначається не лише в контексті української освітньої системи – особливий досвід, що здобувається в умовах кризи, має потенціал здійснити важливий вплив на розвиток соціально-емоційного навчання в глобальному масштабі.

2. Літературний огляд

Витоками сучасних досліджень проблематики соціально-емоційного навчання є теорія множинних

інтелектів, яку розробляли міжнародні науковці Т. Армстронг [5] та Г. Гарднер [6], концепція емоційного інтелекту П. Саловей і Д. Майєра [7] та наукові роботи Д. Гоулмана [8, 9] щодо розробки концептів «емоційний інтелект» і «соціальний інтелект». Зазначимо, що саме дослідження Д. Гоулмана зробили концепт «емоційний інтелект» відомим у світі, що сприяло розумінню важливості цих навичок для успіху в різних сферах життя, зокрема у професійній галузі, освіті, сфері міжособистісних стосунків.

Р. Бар-Он [10] характеризував емоційний інтелект як *емоційно-соціальний*, стверджуючи, що насправді це перетин емоційних і соціальних компетенцій, які невідривні одна від одної. На основі обґрунтованої ним теорії та моделі емоційного інтелекту дослідник працював над вивченням та оцінюванням емоційних і соціальних компетенцій людини. Одним із перших він наголосив на можливості й необхідності навчання і розвитку емоційного інтелекту, а також на важливості інтегрування здобутих навичок у життя.

Можемо стверджувати, що ці розвідки свого часу стали ключовими в подальшій розробці проблематики емоційного інтелекту, а революційні для свого часу ідеї авторів створили контекст для поширення в науковому полі понять «соціально-емоційні навички» й «соціально-емоційне навчання».

Питання розвитку соціально-емоційних навичок поступово розвивалися в міжнародній науці (Д. Гоулман, А. Дакворт, Р. Девідсон, К. Двек, А. Дж. Лі, М. Розенберг, К. Стінер-Адейер, М. Колберг та ін.), а проблематика соціально-емоційного навчання стала однією з найпопулярніших у світі як відповідь на зміну вимог ринку праці та назрілий соціальний запит щодо важливості розвитку соціально-емоційних навичок для здобуття освіти і життєвого успіху людини.

Сьогодні значення розвитку таких навичок та соціально-емоційного навчання стає безпрецедентним у світі, який постійно змінюється. Міжнародна організація CASEL характеризує це навчання «як невіддільний складник освіти й розвитку особистості, що передбачає набуття людиною здатності регулювати власні емоції, давати раду стресу і брати під контроль негативні почуття, поглиблювати розуміння власних емоцій, а також набувати у цій взаємодії навичок сприйняття та розпізнавання емоцій інших людей, що забезпечує опанування вміннями взаємодіяти з іншими, виявляти емоційну грамотність, зокрема навички спілкування, розв'язання конфліктів та виявлення співпереживання. Загалом гарантує успішність і добробут людини» [11].

З часом стало зрозуміло, що вивчення СЕН є надзвичайно важливим у контексті розвитку людини і суспільства й настільки складним міждисциплінарним завданням, що потребує об'єднання зусиль науковиць /-вців із різних галузей науки, поєднання найновіших напрацювань у царині психології, педагогіки, нейробіології та інших наук. Саме такий підхід дозволяє здобути глибші знання про соціально-емоційне навчання і розробити ефективні програми розвитку різних соціально-емоційних навичок дітей та дорослих.

Тож сьогодні вивчення і впровадження СЕН не обмежується лише індивідуальною діяльністю окремих науковців і науковиць, натомість ця проблематика об'єднує потужні команди фахівців і фахівчинь. Об'єднання зусиль дослідників і дослідниць є важливим кроком на шляху створення ефективних програм соціально-емоційного навчання задля розвитку в дітей і дорослих таких навичок, як життєстійкість, самоусвідомленість, саморегуляція, здатність до соціальної взаємодії та розв'язання проблем. Це насамперед програма соціально-емоційного та етичного навчання (Університет Еморі, США), моделі стійкості спільнот (Інститут Травмостійкості, США) тощо.

Наукові об'єднання з різних країн спільно розробляють стандартизовані методики для дослідження питань соціально-емоційного навчання (CASEL, OECD). Це дає змогу збирати дані про рівень розвитку м'яких навичок та сприяє розробці шляхів їх завоювання у різних країнах і культурах. Науковці /-иці спільно проводять дослідження, які вивчають вплив різних чинників на розвиток соціально-емоційних навичок учнівства.

Однією з поширених у світі форм об'єднання науковців /-иць на ґрунті СЕН є лабораторії з соціально-емоційного навчання, як-от: Лабораторія екологічних підходів до соціально-емоційного навчання (Easel.Lab) [12], Ігрова лабораторія СЕН (The Gaming SEL Lab) [13], Лабораторія соціального та емоційного навчання (The SEL Lab) [14] та ін.

Зазначимо, що створення лабораторій СЕН є ефективним для дослідження проблематики соціально-емоційного навчання, оскільки сприяє концентрації зусиль, обміну досвідом, розробці загальноприйнятих стандартів та методик і має практичну значущість для освітньої практики. Подібні лабораторії спеціалізуються тільки на дослідженні соціально-емоційного навчання, що дозволяє науковцям і науковицям зосередити свої зусилля на цій конкретній царині й ефективніше розв'язувати проблеми та вивчати питання, пов'язані з розвитком соціально-емоційних навичок. Лабораторії забезпечують можливість спільної роботи науковців /-иць із різних країн та культур, що сприяє обміну досвідом, ідей та методологій дослідження і збагачує наукову базу з питань соціально-емоційного навчання. Науковці /-иці можуть спільно розробляти й узгоджувати стандартизовані методики досліджень соціально-емоційних навичок, що дає змогу забезпечити більшу узгодженість та об'єктивність результатів. Це важливо для порівняння результатів досліджень з різних країн та регіонів.

Результати досліджень, проведених у лабораторіях СЕН, мають практичну значущість для розробки та впровадження програм розвитку соціально-емоційних навичок в освітніх закладах. Вони можуть допомогти у формулюванні ефективніших стратегій навчання та виховання.

3. Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – аналіз перспективних напрямів наукових досліджень у сфері соціально-емоційного навчання, які розробляються як в Україні, так і за її межами, в контексті спрямування зусиль Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна».

Завдання дослідження:

1. Узагальнити інформацію про перспективні напрями досліджень СЕН у світі.

2. Актуалізувати пріоритетні напрями досліджень Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна» в порівнянні з основними викликами щодо вивчення проблематики СЕН у світі.

3. Сприяти проблематизації тематики СЕН у науково-дослідному аспекті, задати вектор подальшим дослідженням у цій галузі в українській науці.

4. Матеріали і методи

Проведене дослідження базується на вивченні напрацьованих авторських колективів з актуальних проблем соціально-емоційного навчання, а також аналізі власного досвіду ГО «ЕдКемп Україна» з мережування програми СЕЕН в Україні. Матеріали та методи дослідження охоплюють такі компоненти:

– огляд джерел інформації (методи аналізу наукових статей, сайтів, звітів міжнародних організацій і лабораторій, що досліджують проблематику соціально-емоційного навчання в освіті;

– систематизація та узагальнення інформації щодо актуальних напрямів дослідження у сфері соціально-емоційного навчання);

– аналіз наявних практик, програм і методик СЕЕН (вивчення викликів впровадження наявних програм соціально-емоційного навчання, розроблених різними авторськими колективами та організаціями);

– огляд методик, інструментів та підходів, що використовуються для оцінювання ефективності соціально-емоційного навчання);

– аналіз документів (вивчення звітів, досліджень та описів досвіду впровадження соціально-емоційного навчання в освітніх закладах України та світу; розгляд програм, рекомендацій та політичних документів, які стосуються підтримки та розвитку соціально-емоційного навчання);

– аналіз практики реалізації СЕЕН (вивчення п'ятирічного досвіду ГО «ЕдКемп Україна» з упровадження соціально-емоційного навчання в практику закладів освіти; оцінка ефективності й результативності програм соціально-емоційного навчання через аналіз звітів, відгуків та інших джерел);

– критичний аналіз (оцінка переваг і недоліків наявних підходів до соціально-емоційного навчання; визначення перспектив та напрямків подальшого розвитку досліджень у сфері соціально-емоційного навчання).

Застосування цих матеріалів і методів дослідження дозволило провести глибокий аналіз стану та перспектив розробки проблематики соціально-емоційного навчання як в Україні, так і у світі, а також визначити перспективи подальшого дослідження питань проведення наукових розвідок цієї сфери в аспекті діяльності Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна».

5. Результати дослідження та їх обговорення

Спираючись на результати наукових розвідок міжнародних організацій (ОЕСР [15, 16], Easel.lab [17] та ін.) та закордонних дослідницьких колективів (С. М. Джонс та ін. [18], Дж. Дурлак та ін. [19],

Дж. Л. Махоні та ін. [20]), а також досвід масштабно-го впровадження програми соціально-емоційного та етичного навчання в Україні у межах Всеукраїнського експерименту [3] й участі України в міжнародному дослідженні з вимірювання соціально-емоційних навичок ДоСЕН [4] було проаналізовано в контексті порівняння зі світовими викликами в галузі СЕН такі напрями наукового пошуку Лабораторії:

- аналітична робота з міжнародними класифікаціями соціально-емоційних навичок для адаптації та оптимізації таксономії соціально-емоційних навичок для української системи освіти;

- вивчення та оптимізація наявних у міжнародній дослідницькій практиці інструментів оцінювання соціально-емоційних навичок;

- визначення культурно-специфічних аспектів розвитку соціально-емоційних навичок в Україні;

- аналіз проблем та викликів системного впровадження програм соціально-емоційного навчання на прикладі мережування програми СЕЕН в Україні;

- дослідження змін у вчительських практиках при викладанні СЕН.

Встановлено, що перший дослідницький напрям з *адаптації та оптимізації таксономії соціально-емоційних навичок для української системи освіти* актуалізувався сьогодні у зв'язку з тим, що розвиток соціально-емоційних навичок стає трендом у соціально-економічних і освітніх політиках країн. Створюються різні класифікації соціально-емоційних навичок, і в дослідницькій спільноті немає єдиного бачення. Easel.lab (Гарвардський університет) запропонувала надкласифікацію, у якій зібрано основну інформацію про ключові класифікації СЕН, що існують у світі [21]. Методологія створення цієї єдиної рамки, у якій є змога порівняти більш ніж сорок наявних класифікацій соціально-емоційних навичок, заслуговує на окрему дослідницьку увагу та детальне вивчення, оскільки її розуміння забезпечить надійну основу для аналізу наявних і розробки нових програм розвитку м'яких навичок. Водночас важливо розуміти, що розробники надкласифікації, ймовірно, мали обмежені можливості для глибокого вивчення змісту рамкових класифікацій на рівні їх практичного впровадження у змісті відповідних програм. А отже, побудовані в межах надкласифікації зв'язки між різними рамками можуть потребувати уточнення з позиції глибокого занурення у програми розвитку соціально-емоційних навичок і аналізу накопиченого досвіду. Особливо доречним це є в контексті програми СЕЕН, яка зараз активно мережується в закладах освіти України й п'ятирічний досвід роботи з якою має ГО «ЕдКемп Україна».

Другий дослідницький напрям з *аналізу та адаптації інструментів вимірювання ефективності соціально-емоційного навчання в українських освітніх закладах* активно досліджується сьогодні в контексті глобалізації та змін у суспільстві. Андреас Шляйхер, директор Директорату освіти та навичок Організації економічного співробітництва та розвитку, щодо цього зазначає: «Академічні успіхи – лише один із чинників, які роблять людей, бізнеси та країни успішними. Роботодавці високо цінують м'які навички, і багато освітніх систем хоче надавати їм пріоритет. Але зав-

жди було важко надійно виміряти ці навички, а те, що не вимірюється, рідко затверджується...» [22].

Програми СЕН переважно створюються і рухаються окремими зацікавленими спільнотами і є пріоритетом країн з високим рівнем життя [23]. Такі країни позначаються терміном WEIRD, що використовується для опису певних особливостей і характеристик таких країн, групуючи їх за низкою критеріїв: western, educated, industrialized, rich and democratic («західний, освічений, індустріалізований, багатий і демократичний»). Поняття «західний» (Western) охоплює країни, які розташовані географічно в Європі та Північній Америці, а також країни, які поділяють багато культурних, економічних та політичних характеристик із цими регіонами. Це країни з високим рівнем освіти (Educated) та доступом до освітніх ресурсів, які забезпечують високий рівень грамотності та освіченості населення. Такі країни також характеризуються високим рівнем розвиненості виробництва та промисловості (Industrialised), де значна частка економіки базується на промисловому виробництві. Вони мають високий рівень валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення та високий рівень економічного розвитку (Rich), а також демократичний стиль правління (Democratic), де населення має право на вибори та чинить суттєвий вплив на політичні процеси через представницькі установи.

Значимо, що навіть у цих авторитетних у питаннях розробки і впровадження програм СЕН країнах вимірювання соціально-емоційних навичок не відбувається через відсутність методології та інструментарію для прямої фіксації такого складного об'єкта або застосовуються інструменти, що базуються на самооцінних учнівських або вчительських анкетах з високим ризиком помилкової інтерпретації змісту інструментарію та отриманих даних. Такі інструменти не є переконливими і доскональними, а тому, говорячи про ефективність програм СЕН, ми завжди ризикуємо стати об'єктом серйозної критики.

Однак через складність інструментального забезпечення вимірювання соціально-емоційних навичок мало хто з розробників /-иць програми орієнтується на створення інструментів прямого вимірювання таких навичок. Відповідно, процес оцінки ефективності розвитку соціально-емоційних навичок є досі не уніфікованим. Наголосимо, що коли програма рухається на рівні освітньої політики, як-от, наприклад, програма СЕЕН в Україні, це є суттєвою необхідністю, оскільки потім така програма може бути використана як загальнодержавна інтервенція.

Слід зазначити, що сьогодні з'являються дослідження, наприклад ДоСЕН – найбільше у світі галузеве дослідження, міжнародне вимірювання соціально-емоційних навичок учнівства Організації економічного співробітництва та розвитку, які дозволяють оцінити розвиток соціально-емоційних навичок на рівні країни, її регіонів / населених пунктів, але не конкретної школи чи класу. На основі інструментів ДоСЕН реально розробити уніфікований інструментарій для оцінювання ефективності впровадження програм СЕН, відстеження рівня сформованості та моніторингу соціально-емоційних навичок на рівні закладу освіти, класу та індивідуальному рівні.

Актуальність дослідження третього напрямку щодо визначення впливу культурного контексту на зміст і особливості розвитку соціальних та емоційних навичок визначається тим, що більшість програм СЕН, які є популярними у світі і, зокрема, мережуються також в Україні, мають походження з WEIRD-країн і характеризуються відмінним історичним та культурним контекстом. Міжнародні методики та підходи до СЕН часто потребують адаптації до місцевих освітніх контекстів. Водночас програми СЕН переважно не враховують культурних контекстів тих країн, у яких вони впроваджуються.

На тлі сплеску уваги освітньої спільноти України до програм СЕН для забезпечення якісного впровадження цих програм у національну систему освіти необхідне чітке розуміння особливостей відповідного культурного контексту. Актуальною є також розробка рекомендацій для успішного впровадження програм розвитку соціально-емоційних навичок в українських закладах освіти на таких засадах, як урахування культурного контексту і визначення специфічних вимог до впровадження програм СЕН на тлі певного «культурного коду» країни, що може впливати на те, як розробляються та реалізуються програми СЕН. Наприклад, якщо в українському суспільстві цінуються свобода та відповідальність, то у програмах СЕН підкреслюватимуться як додаткова цінність саме ці аспекти. Отже, специфічні вимоги до впровадження програм СЕН є важливим чинником, що визначає ефективність програм СЕН. Ці вимоги повинні враховувати особливості дітей, для яких розробляються програми, а також систему цінностей, що панують у суспільстві.

Актуальним викликом залишається визначення ефективних критеріїв та алгоритмів адаптації програм СЕН до місцевого контексту, розробки засобів для оцінювання ефективності впроваджених програм з урахуванням контексту й потреб української аудиторії.

У сучасному світі, де соціальні та емоційні навички стають дедалі важливішими для особистісного розвитку та успіху в житті людини, важливо забезпечити умови, у яких освітні програми ефективно розвивали б ці навички у здобувачів і здобувачок загальної середньої освіти. Досвід впровадження програм СЕН і дослідження закордонних науковців /-иць [24] показали, що, попри обґрунтований оптимізм, є виклики, пов'язані з впровадженням програм СЕН, які поставили під сумнів очікуваний ефект від них. По-перше, якість впровадження програм, спрямованих на розвиток соціальних та емоційних навичок, виявилася дуже різною, оскільки вона залежить від багатьох чинників, таких як дотримання дизайну втручання, часу, виділеного на навчання дітей соціальних та емоційних навичок, мотивації вчителів до викладання програми. По-друге, вимірювання соціальних та емоційних навичок і цільових результатів програм залишається складним, а методи оцінювання втручань різноманітні, що не тільки ускладнює порівняння програм, а й може призвести до оцінок, які некоректно відображають ефективність програм.

По-третє, ригідність освітніх політик може бути одним із викликів, пов'язаних зі впровадженням

програм СЕН, оскільки може обмежувати можливість для інновацій та адаптації цих програм до конкретних потреб дітей та освітніх контекстів. Негнучкість освітніх політик може призвести до того, що програми СЕН будуть неефективними або не досягатимуть своїх цілей. Освітні політики часто розробляються на основі загальних принципів та рекомендацій, які можуть не враховувати всіх особливостей конкретного освітнього контексту. Наприклад, освітня політика може визначати, що програми СЕН повинні бути обов'язковими для всіх дітей, але не враховувати, що для ефективного впровадження цих програм можуть знадобитися додатковий час та ресурси. Крім того, освітні політики можуть бути занадто жорсткими, що може ускладнювати адаптацію програм СЕН до конкретних потреб дітей. Наприклад, освітня політика може визначати, що програми СЕН повинні використовувати певні методи навчання або підходи, які можуть не бути ефективними для всіх дітей.

З огляду на це четвертий напрям у фокусі уваги Лабораторії СЕН пов'язаний із дослідженням проблем та викликів системного впровадження програм соціально-емоційного навчання на прикладі мережування програми СЕЕН в Україні. У контексті сучасних викликів, зокрема онлайн-навчання під час пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення РФ в Україну, соціально-емоційні навички набувають особливої актуальності для підтримання психологічного благополуччя та стійкості учнівства. Учителю та шкільним командам необхідні апробовані інструменти та методики для ефективного впровадження і оцінювання результативності програм СЕН, що сприятиме підвищенню якості освіти. Залучення сімей та місцевих громад у процес соціально-емоційного навчання на основі розуміння позитивних результатів реалізації СЕН-програм сприятиме створенню більш інтегрованого та ефективного освітнього середовища.

Системне впровадження програм СЕН з орієнтацією на оцінювання їх ефективності, на думку CASEL, передбачає врахування трьох наявних фокусів уваги: створення фундаментальної підтримки та планування, сприяння соціально-емоційному навчанню учнів /-ниць і дорослих та практику постійного вдосконалення. Враховуючи ці три фокуси, ефективність впровадження може бути оцінена за такими індикаторами:

- 1) експліцитний процес соціально-емоційного навчання;
- 2) інтеграція СЕН з академічним навчанням;
- 3) голос та залучення учнівства;
- 4) сприятливий шкільний та класний клімат;
- 5) фокус на СЕН дорослих;
- 6) підтримувальна дисципліна;
- 7) безперервна інтегрована підтримка;
- 8) автентичні партнерства з сім'ями;
- 9) узгоджені партнерства з громадою;
- 10) системи для безперервного вдосконалення [25].

Окрім цього, вважається, що впровадження програми СЕН буде успішним, якщо:

– програма відповідає принципам SAFE: програми є «послідовними» (Sequenced), тобто кожна

активність побудована на попередній; «активними» (Active), тобто учнівство має змогу практикувати те, чого воно вчиться; «цілеспрямованими» (Focused), тобто вони спрямовані на розвиток конкретних навичок; «явними» (Explicit), тобто ці навички названі та визначені;

– відбувається на рівні всієї школи або окремих класів, які підтримують здорові стосунки та просоціальну поведінку;

– розвиває власну соціальну та емоційну компетентність дорослих;

– враховує культурний та ідентичнісний контекст учнівства, його середовище та можливі травми;

– встановлює розумні короткострокові та довгострокові цілі [26].

Спираючись на досвід шкіл, які беруть участь у всеукраїнському експерименті з впровадження програми СЕЕН, та вчительства, яке пройшло онлайн та очне навчання з основ викладання програми, ми маємо змогу проаналізувати відповідність програми вищеперерахованим критеріям і визначити виклики та проблеми, з якими стикається українське вчительство у процесі імплементації. Це дозволить проаналізувати запропонований ГО «ЕдКемп Україна» підхід до системного впровадження програми СЕЕН на національному рівні та підсилити роботу саме в тих напрямках, які цього потребують.

В Україні – країні, яка переживає значні соціальні, політичні та економічні трансформації – роль вчителя / вчительки у формуванні стійкого, гармонійного суспільства є надзвичайно актуальною. З огляду на це п'ятим напрямом роботи Лабораторії було обрано дослідження *змін у вчительських практиках при викладанні програм СЕН (на прикладі СЕЕН)*. Таке дослідження здатне підкреслити важливість ролі вчительства у розвитку соціально-емоційних навичок учнівства, визначивши конкретні педагогічні практики, їх вплив та висвітливши ефективність фасилітаторської ролі в освітньому процесі. Це пояснюється тим, що чим кращими стають стосунки між вчительством і учнівством, то ефективніше розвиваються соціально-емоційні навички учнів і учениць [15]. Ба більше, постійне професійне зростання й цілеспрямований розвиток вчительством м'яких навичок є однією з важливих умов набуття соціально-емоційних навичок учнівством. У цьому контексті дослідження змін у вчительських практиках (фасилітаторська роль, формувальне оцінювання, застосування практик стійкісноорієнтованого підходу тощо) при впровадженні та викладанні СЕЕН може відігравати ключову роль у розвитку здорового, емоційно стійкого та соціально відповідального учнівства. Розробка інструментів для підтримки вчителів у вдосконаленні їхньої ролі у викладанні соціально-емоційних навичок є позитивним кроком у напрямку підвищення професійного рівня педагогинь і педагогів. Результати саморефлексії вчительства та його готовність до постійного професійного зростання свідчатимуть про важливість самосвідомості та відкритості до нових педагогічних підходів.

Практичне значення. Отримані в ході дослідження результати можуть бути застосовані на прак-

тиці у сфері *освіти* для розробки та ефективного впровадження програм СЕН у закладах освіти України для розвитку соціально-емоційних навичок дітей і дорослих; підготовки методичних рекомендацій для педагогів /-инь щодо використання СЕН-підходу в освітньому процесі; проведення тренінгів та семінарів для педагогів /-инь, психологів /-инь, які працюють з дітьми та дорослими, соціальних працівників /-иць, батьків та інших членів сім'ї, тренерів /-ок і консультантів /-ок з питань СЕН; створення відповідних інформаційних ресурсів для батьківської спільноти та інших зацікавлених сторін. У сфері *науки* здобути в роботі Лабораторії СЕН результати сприятимуть подальшому розвитку теоретичних основ СЕН-підходу в освіті, проведенню нових досліджень з метою вивчення ефективності програм СЕН, розробці нових інструментів для оцінювання СЕН. У сфері *освітньої політики* – забезпечать розробку і реалізацію державних політик, що сприятимуть системному впровадженню СЕН в українську освіту в контексті протистояння воєнним викликам і забезпечення повоєнної відбудови України. У сфері *громадських відносин* діяльність Лабораторії СЕН здатна забезпечити підвищення обізнаності українського суспільства щодо навичок благополуччя, тілесної та емоційної грамотності, плекання життєстійкості тощо; залучення батьківської спільноти до підтримки програм СЕН; створення сприятливого середовища у громадах для розвитку соціально-емоційних навичок у дітей та дорослих.

Обмеження дослідження і вплив умов воєнного стану пов'язані з контекстом України, насамперед нестабільністю політичної та економічної ситуації. Війна та її наслідки можуть ускладнювати проведення досліджень проблем СЕН та впровадження дослідницьких програм в освітній системі.

До обмежень, пов'язаних зі світовим контекстом, належить те, що різні країни мають різні освітні системи. Це є викликом для порівняння результатів досліджень на тлі відсутності єдиного універсального підходу до впровадження і вимірювання результатів соціально-емоційного навчання, що може ускладнювати адаптацію програм до різних контекстів.

Важливо зазначити, що такі обмеження не роблять дослідження менш цінними. Їх усвідомлення допомагає краще інтерпретувати результати та використовувати їх для ухвалення обґрунтованих рішень з удосконалення роботи Лабораторії СЕН.

Перспективи подальших досліджень. Автори і авторки дослідження планують: опублікувати результати дослідження за заявленими напрямками в наукових журналах, репрезентувати їх на наукових конференціях, розробляти на цій основі методичні рекомендації для практиків і практикень освіти, створити інформаційні ресурси про СЕН для широкої аудиторії. Важливо зазначити, що напрями подальших розвідок залежатимуть від конкретних результатів дослідницької роботи Лабораторії СЕН і можуть бути пов'язані з адаптацією та валідацією найкращих світових практик СЕН до українського контексту, розробкою програм СЕН для дітей і вчительства, які постраждали від війни, дослідженням впливу СЕН на емо-

ційну стійкість та адаптивні можливості дітей, розробкою методів підготовки вчителів до роботи з СЕН.

Плануємо оприлюднювати здобуті в діяльності Лабораторії результати в подальших публікаціях. Авторки і автори дослідження вірять, що отримані результати допоможуть зробити українську систему освіти сучаснішою та ефективнішою, а також сприятимуть розвитку соціально-емоційних навичок у дітей та дорослих.

6. Висновки

1. На основі проведеного нами аналізу узагальнено інформацію про перспективні напрями досліджень СЕН у світі. Встановлено, що світові тренди досліджень СЕН фокусуються на: розробці програм та методів СЕН для різних вікових груп, вивченні впливу соціально-емоційних навичок на академічну успішність і психологічний благополуччя дітей, розробці методів оцінки ефективності програм СЕН, дослідженні ролі СЕН у профілактиці професійного вигорання та стимулюванні професійного зростання вчителів тощо.

2. Пріоритетними напрямками досліджень СЕН для Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна» є такі: адаптація та оптимізація таксономій СЕН для української системи освіти; вивчення та адаптація наявних інструментів оцінювання СЕН; визначення культурно-специфічних аспектів розвитку СЕН в Україні; аналіз проблем та викликів системного впровадження програм СЕН; дослідження змін у вчительських практиках при викладанні програми СЕЕН.

3. Розглянувши ці напрями крізь призму того, що відбувається в світі, вважаємо, що результати досліджень, які проводить Лабораторія СЕН, є важливими для подальшої розробки теорії і практики соціально-емоційного навчання в Україні, покращен-

ня ефективності впровадження програм СЕН в українських закладах освіти, а також збагачують міжнародний досвід досліджень цієї проблематики.

Конфлікт інтересів

Автори і авторки декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно цього дослідження, зокрема фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в цій статті.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту

Авторки і автори підтверджують, що не використовували технологій штучного інтелекту під час створення представленої роботи.

Подяка (за наявності)

Авторський колектив вдячний за консультативну допомогу Тетяні Дрожжиній, докторці філософії, провідній фахівчині ГО «ЕдКемп Україна», координаторці Всеукраїнського шкільного експерименту МОН України з упровадження програми соціально-емоційного та етичного навчання; за перекладацький супровід Галині Калужній, магістерці в галузі дослідницької діяльності в освіті та соціальних науках Лондонського університету, філологині, провідній фахівчині «ЕдКемп Україна»; за графічне втілення авторського задуму Катерині Шкільній, дизайнерці, фахівчині ГО «ЕдКемп Україна».

Література

1. Елькін, О. (Ред.) (2023) СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 148.
2. EdCamp Ukraine. Available at: <https://www.edcamp.ua/en/main-page/>
3. Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі закладів загальної середньої освіти України на листопад 2019 – грудень 2024 років (2019). Наказ Міністерства освіти і науки України № 1431. 18.11.2019. Available at: <https://bit.ly/3nirpppA>
4. ДоСЕН – міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок. Available at: <https://dosen.edcamp.ua/>
5. Armstrong, T. (1999). 7 (Seven) Kinds of Smart: Identifying and Developing Your Multiple Intelligences. New York: Plume, 320.
6. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books, 528.
7. Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 9 (3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/dugg-p24e-52wk-6cdg>
8. Goleman, D. (2007). Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. New York: Bantam, 416.
9. Goleman, D. (2011) The Brain and Emotional Intelligence: New Insights. New York: More Than Sound LLC, 79.
10. Bar-On, R. (1997) The emotional quotient inventory (EQ-i): A test of emotional intelligence. Toronto: Multi-Health Systems.
11. Fundamentals of SEL. Available at: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/>
12. The Ecological Approaches to Social Emotional Learning (EASEL) Laboratory. Available at: <https://easel.gse.harvard.edu/>
13. The Gaming SEL Lab. Available at: <https://www.unco.edu/cebs/educational-technology/gaming-sel/>
14. The SEL Lab. Available at: <https://sel.ecps.educ.ubc.ca/about/>
15. Beyond Academic Learning: First Results from the Survey of Social and Emotional Skills (2021). Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>
16. Schools as hubs for social and emotional learning: Are schools and teachers ready? (2023). OECD Education Spotlights, No. 4. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f6d12db7-en>

17. Navigating SEL From the Inside Out. Looking Inside & Across 18 Leading SEL Programs: A Practical Resource for Schools and OST Providers-Middle & High School Focus (2022). The EASEL.Lab. Available at: <https://wallacefoundation.org/report/navigating-sel-inside-out-looking-inside-across-18-leading-sel-programs-practical-resource>
18. Jones, S. M., McGarran, M. W., Kahn, J. (2019). Social and Emotional Learning: A Principled Science of Human Development in Context. *Educational Psychologist*, 54 (3), 129–143. <https://doi.org/10.1080/00461520.2019.1625776>
19. Durlak, J. A., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P., Gullotta, T. P. (Eds.) (2017). *Handbook of social and emotional learning: research and practice*. New York: The Guilford Press, 197–212.
20. Mahoney, J. L., Weissberg, R. P., Greenberg, M. T., Dusenbury, L., Jagers, R. J., Niemi, K. et al. (2021). Systemic social and emotional learning: Promoting educational success for all preschool to high school students. *American Psychologist*, 76 (7), 1128–1142. <https://doi.org/10.1037/amp0000701>
21. Navigate the complex field of social and emotional learning. Available at: <http://exploresel.gse.harvard.edu/>
22. Шляйхер, А. М'які навички 20-го століття стали твердими навичками 21-го. Available at: <https://osvitoria.media/experience/andreas-shlyajher-m-yaki-navychky-20-stolittya-staly-tverdymy-navychkami-21/>
23. Philanthropy for Social and Emotional Learning. Results from a global survey on interventions to develop and measure social and emotional skills (2023) OECD. Available at: https://www.oecd.org/dev/development-philanthropy/Philanthropy-for-social-emotional-learning_OECD.pdf
24. Durlak, J. A. (2016). Programme implementation in social and emotional learning: basic issues and research findings. *Cambridge Journal of Education*, 46 (3), 333–345. <https://doi.org/10.1080/0305764x.2016.1142504>
25. The CASEL Guide to Schoolwide Social and Emotional Learning. Available at: <https://schoolguide.casel.org>
26. Navigating Social and Emotional Learning From the Inside (2021). Available at: <https://wallacefoundation.org/sites/default/files/2023-08/navigating-social-and-emotional-learning-from-the-inside-out-2ed.pdf>

Received date 09.01.2024

Accepted date 22.02.2024

Published date 29.02.2024

Олександр Борисович Елькін, кандидат технічних наук, голова організації, Громадська організація «ЕдКемп Україна», вул. Куликівська, 11, м. Харків, Україна, 61002; докторант, Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, вул. Максима Берлінського, 9, м. Київ, Україна, 04060

Ольга Ігорівна Рассказова*, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка лабораторії, Лабораторія СЕН, Громадська організація «ЕдКемп Україна», вул. Куликівська, 11, м. Харків, Україна, 61002, професорка, кафедра соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, вул. Шота Руставелі, 7, Харків, Україна, 61001

Вікторія Олександрівна Гринько, докторка педагогічних наук, доцентка, провідна фахівчиня, Громадська організація «ЕдКемп Україна», вул. Куликівська, 11, м. Харків, Україна, 61002, кафедра природничо-математичних дисциплін та інформатики у початковій освіті, Донбаський державний педагогічний університет, вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна, 84116

Олег Анатолійович Марущенко, кандидат соціологічних наук, доцент, віцепромова організації, Громадська організація «ЕдКемп Україна», вул. Куликівська, 11, м. Харків, Україна, 61002, доцент, кафедра філософії та суспільних наук, Харківський національний медичний університет, пр. Науки, 4, Харків, Україна, 61022

**Corresponding author: Olha Rasskazova, e-mail: orasskazova@edcamp.ua*